

harmonizující zdánlivě protikladné individuální zájmy. A opět: vláda se nyní nachází v situaci, kdy do fungování trhu nesmí zasahovat. Ne však proto, že by tím překračovala nějaký nezadatelný princip, nýbrž proto, že z podstaty věci *nemůže vědět*, jakým způsobem by vlastně zasahovat měla. *Toto* je nejhlubší význam neviditelnosti neviditelné ruky trhu. V poslední přednášce ze 4. dubna 1979 se pak Foucault vrací do 18. století a naznačuje, že společně s ekonomickým pojetím politiky a vynořením se homo oeconomicus jakožto zájmového subjektu se ustavuje také nová referenční rovina pro vládní aktivitu, již je *občanská společnost* (neboť právo a právní teorie nemohou pracovat s ekonomickým člověkem, zatímco sama ekonomika musí zůstat vládních zásahů ušetřena). Ani občanská společnost proto není ve Foucaultově čtení žádnou univerzálií, nýbrž je ustavena *společně* s tímto novým typem vládnutí a k jeho potřebám.

Foucaultovy přednáškové kurzy se, podobně jako jeho ostatní díla, staly svého druhu klasikou, a jejich skutečně kritické zhodnocení by si žádalo mnohem zásadnějšího prostoru, než nabízí útvar recenze (Petr Horák se v Doslovu zmiňuje o kritické reakci francouzského filozofa a historika Marcela Gaucheta). Čtenář, jehož předchozí stručný exkurz do tematického rámce *Zrození biopolitiky* zaujal, může kromě samotného myšlenkového obsahu knihy očekávat také kvalitní a čtivý český překlad, jenž podle všeho věrně přibližuje atmosféru přednášek, a také poctivou editorskou práci francouzského týmu pod vedením Michela Sennellarta, jejíž převážná část v podobě rozsáhlého poznámkového aparátu a řady vysvětlivek je v české verzi zachována. Vzhledem k interdisciplinárnímu charakteru Foucaultovy knihy nebude patrně překvapivé konstatování, že těžít z Foucaultových myšlenek mohou zástupci prakticky všech společenských věd, od politologů a sociologů přes ekonomy po např. historiky.

Pokusme se tuto recenzi uzavřít otázkou, která po přečtení knihy zřejmě leckoho napadne: Vyslovuje se skutečně Foucault prostřednictvím výkladu liberalismu „velmi jasně“ v jeho prospěch (což je názor vyslovený prof. Horákem na s. 342)? Nebo spíše otevírá – nikoliv snad přímo pro sebe, ale určitě pro zástupy svých interpretů a epigonů – prostor pro jeho kritiku na základě hlubšího pochopení, co je liberalismus vlastně zač?

Pavel Dufek

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

**Roman Chytilík, Jakub Šedo,
Tomáš Lebeda a Dalibor Čaloud:**

VOLEBNÍ SYSTÉMY

Praha: Portál, 2009. 376 stran.

Výzkumu volebních systémů a jejich účinků se v české politické vědě věnuje řada autorů (Ladislav Cabada, Roman Chytilík, Michal Klíma, Michal Kubát, Tomáš Lebeda, Miroslav Novák, Jakub Šedo ad.), což reflektuje vzrůstající počet publikací na toto a příbuzná témata. Okolnosti související s pády nedemokratických režimů ve střední a východní Evropě, četnými reformami volebních systémů v západoevropských státech či s poválečnou rekonstrukcí v zemích jako Bosna a Hercegovina, Irák či Afghánistán vytvořily v posledních dvou desetiletích více než příznivé podmínky pro intenzivní i extenzivní rozvoj studia volebních systémů. Teoretický i empirický rozsah disciplíny, která i v českých podmínkách reprezentuje jeden z nejvýznamnějších podoborů politologie, nabídl prostor pro vznik encyklopedicky zpracované monografie poskytující dostatečné množství dat v metodologicky jednoznačně

uchopeném rámci. Recenzovaná publikace kolektivu autorů Romana Chytilka, Jakuba Šeda, Tomáše Lebedy a Dalibora Čalouda „*Volební systémy*“ představuje ambiciózní (nikoli však jediný) pokus o zpřehlednění a zpřístupnění volebních systémů, a to nejen odborné veřejnosti. Monografie, jejímiž recenzenty se stali Ladislav Cabada a Michal Kubát, je především revizí stejnojmenného sborníku editorovaného Romanem Chytilkem a Jakubem Šedem v roce 2004. Již tuto publikaci lze označit za systematickou, koncepčně vyváženou, a to díky reflexi obsáhlého souhrnu obecně interpretačních přístupů a teoretických konceptů aplikovatelných v rámci daného tematického celku. Přesto je i při zběžném pohledu zřejmé, že sborník doznal nejen četných aktualizací, tematických rozšíření či argumentačních prohloubení, ale oproti prvnímu vydání se recenzovaná publikace zabývá i tématy zcela novými, a to zejména v kapitolách II–IV (podrobněji viz níže).

Úvod publikace, resp. její předmluva, nastiňuje základní filozofii předkládané monografie, s níž autoři přistupují k volebním systémům jako k dynamickému komplexu, v němž i nepatrné rozdíly proměnných, či socio-politického prostředí zásadním způsobem diverzifikují jejich výstupy. Tuto filozofii v celé publikaci (zřetelně v kapitolách V–VIII) demonstruje skutečnost, že se přístup autorů nevyčerpává pouhou deskripcí základních charakteristik diskutovaných témat, ale tvůrčím způsobem je analyzuje, provádí jejich kritiku a hledá vlastní postoj k dané problematice.

Struktura knihy je tvořena třemi pomyšlnými oddíly – první (kap. I–IV) se věnuje zejména teoreticko-metodologickým otázkám (klasifikace volebních systémů, historie jejich zkoumání, kvantitativní techniky výzkumu, problematika volebního inženýrství a volebních reform), druhý (kap. V–VIII) charakterizuje jednotlivé typy volebních systémů a závěrečný oddíl (kap. IX) popisuje

je vývoj volebního zákonodárství v českých zemích.

První kapitola vymezuje pojmy voleb, volebního práva a volebních systémů, podrobněji zkoumá jednotlivé atributy volebního práva a klasifikuje volební systémy. Klíčovým indikátorem klasifikace volebních systémů je způsob distribuce mandátů na úrovni volebního obvodu. Na základě toho autoři odlišují většinové, semiproporční, poměrné a smíšené volební systémy, které dále specifikují ve snaze minimalizovat možnost existence sporných příkladů. Kapitulu oproti prvnímu vydání rozšiřují mj. diskuse o většinové prémii a personalizovaném poměrném volebním systému, které na jedné straně zohledňují pluralitu přístupů ke klasifikaci volebních systémů, současně však objasňují vlastní zařazení konkrétních případů.

Následující kapitola se věnuje samotnému procesu zkoumání volebních systémů. Zachycuje dynamický vývoj celé disciplíny od 50. let 20. století, kdy se objevila klasická práce Maurice Duvergera „*Les Partis Politiques*“, vůči níž se mnozí autoři začali dále vymezovat. Úhelným kamenem diskusí bylo testování platnosti Duvergerových zákonů, jež vyústilo v jejich modifikace či odmítnutí. Výrazné změny oproti sborníku shledáváme ve výstavbě textu, nikoli obsahovém zpracování tématu, neboť některé pasáže byly importovány do následujících kapitol a dále hlouběji rozpracovány. Důležitým momentem je široký záběr autorů, kteří se nezaměřili pouze na mainstreamový proud volebního výzkumu (vycházející z Duvergera), ale zohledňují i další výzkumné směry, které se v průběhu historie studia volebních systémů rozvinuly (sociální volba, racionální volba, volební fyzika, empirický výzkum, teorie zakotvenosti).

Na zmíněnou kapitolu plynule navazuje kapitola třetí, která pojednává o kvantitativním výzkumu účinků volebních systémů, resp. o třech kvantitativních aplikacích volebního výzkumu – kvantitativním roz-

pracování Duvergerovských předpokladů na makro i mikro úrovni, měření volatility a proporcionality. Tato kapitola je v rámci předložené publikace, díky své sofistikovanosti kladoucí vysoké nároky na čtenáře, pro širokou veřejnost poměrně málo srozumitelná. Na druhou stranu přináší podnětné shrnutí a inovaci kvantitativní stránky výzkumu volebních systémů určené především pro akademickou půdu.

Samostatnou kapitolu si vydobyla nejdynamičtější oblast volebního výzkumu posledních dvou desetiletí – volební inženýrství a volební reformy. Vzhledem k tomu, že doposud nebyla uvedená problematika v české politologii komplexně teoreticky uchopena, lze rozpracování a prohloubení tématu v oddělené kapitole vnímat jako jednu z přidaných hodnot knihy. V textu se autoři snaží zachytit diskusi, který volební systém je nejlepší, co, kdy a jak reformovat, a především ukázat, jak tenká může být hranice mezi politologií a politikou. Zajímavou subkapitolu tvoří volební inženýrství v demokratizujících se zemích a rozdělených společnostech, která se stala součástí akademického výzkumu ve druhé polovině 20. století, a to díky zvyšujícímu se počtu případů, ve kterých vznikla potřeba nastavit pravidla soužití více segmentů ve společnosti. Následně se pro tyto společnosti prosadily tři hlavní přístupy konstitučního a volebního řešení – konsociační model, inkluzivní majoritarianismus a integrativní konsenzuální model. Ačkoliv žádný z těchto „ideálně typických“ designů nebyl v čisté podobě realizován, nabízí volební inženýrství jednu z nejbližších cest, která může konstituovat pravidla pro výkon politické autority.

Kapitoly V–VIII detailně popisují jednotlivé typy volebních systémů, a to v následujícím pořadí: většinové, semiproporční, poměrné a smíšené volební systémy. Pětileté období, které leží mezi vydáním sborníku a recenzované monografie, přineslo nové poznatky, jež vedly jak ke zpřesnění, tak i ke

kritickému zhodnocení již učiněných závěrů. Aktuálnost však není jediným bonusem publikace. Taktéž rozsáhlý poznámkový aparát, který v rámci prvního vydání znesnadňoval čtenáři orientaci, byl v řadě případů logicky začleněn přímo do textu. Vylepšil tak celkový dojem, aniž by publikace působila přehnaně hutně či snad nesystematicky. Stejně jako v prvním vydání doplňují autoři českou terminologii řadou odpovídajících termínů užívaných zahraničními vědci. Podstatnou měrou tak přispívají nejen k terminologické unifikaci, ale předchází i zdvojování termínů v důsledku nesprávné interpretace.

Přestože struktura a zpracování jednotlivých kapitol nejsou zcela symetrické, publikace poskytuje čtenáři zevrubný přehled o výhodách či nevýhodách jednotlivých volebních mechanismů, k čemuž taktéž napomáhá bohatý ilustrativní aparát. Doplnění teoretického rámce vhodnými případovými sondami k jednotlivým volebním systémům poukazuje na schopnost autorů zohlednit nejenom podobu konkrétního volebního systému, ale i význam interakcí mezi volebním a stranickým systémem. Pozitivum lze spatřovat ve faktografické zajímavosti těchto kapitol, resp. v zařazení volebních systémů malých či neevropských zemí, které mohou být pro rozvoj politologické teorie v některých ohledech významnější než například studium britského volebního systému. Současně nelze opomenout hypotetické příklady znázorňující ve formě tabulek mechanismy fungování méně známých a/nebo komplikovaných volebních designů, resp. takových, jejichž hranice je v teoretické rovině obtížně uchopitelná, které orientaci v textu zásadním způsobem zpřehledňují.

Pátá kapitola pojednává o většinových volebních systémech. S ohledem na četnost výskytu a přiblížení mechaniky fungování je v úvodu představen systém prvního v cíli (*first past the post*, FPTP). Autoři přehledně shrnují účinky tohoto volebního systému, na příkladech Indie a Papuy-Nové Guiney

demonstrují, že je nelze přijímat nekriticky. Zatímco v Indii lze hovořit o reduktivním účinku FPTP vedoucím k usnadnění vládnutelnosti, v případě Papuy jeho účinky vyvolaly erozi stranického systému. Autoři tak upozorňují na skutečnost, že efekty FPTP vysoce závisí na míře strukturovanosti politické obce. Nelze opomenout ani často zmiňované příklady FPTP – Velkou Británii a Kanadu. Zatímco v případě Británie se autoři zaměřili na vývoj logiky a fungování stranické soutěže a míru soutěživosti, kanadský příklad představuje z pohledu teorie významnější příspěvek, neboť upozorňuje na výjimky z Duvergerovské logiky. Na tomto místě lze zcela jasně ukázat, že zatímco stejnojmenný sborník o kanadské anomálii „pouze“ informoval, inovovaná verze jde výrazně do hloubky daného problému a zohledňuje limity zkoumání na makro i mikro úrovni. Tímto autoři připouští skutečnost, že účinky volebních systémů je v některých případech nutné hledat mimo působení samotného politického systému.

Autoři jako další typ většinového volebního systému uvádí alternativní hlasování geograficky spojované především s oblastí Austrálie a Oceánie. Obecně lze konstatovat, že struktura analýzy je obdobná – postihuje mechaniku, historický exkurz a účinky volebního systému včetně vztahu ke stranickému systému. Na příkladu Papuy-Nové Guiney autoři dokreslili propojení teorie a praxe, resp. dostředivé pobídky alternativního hlasování v kontextu úsilí (politických elit i volebních inženýrů) o překonání inter-etnického konfliktu v zemi.

Velmi rozmanitý subtyp představují dvoukolové a vícekolové volební procedury. Autoři realisticky uznávají nepředvídatelnost účinků, a přestože samotné diskusi o možných efektech věnují široký prostor, vyhýbají se generalizaci účinků těchto systémů. Zajímavým příspěvkem je v tomto směru polemika Giovanni Sartoriho a Sarah Birchové o ne/výhodách realizace druhého kola volby,

kteřá demonstruje obezřetný přístup autorů při hodnocení účinků volebních systémů.

Omezený prostor je věnován i méně obvyklým většinovým technikám, jako jsou doplňkové hlasování a blokové stranické hlasování.

Šestá kapitola věnovaná semiproporčním volebním systémům zaujímá ve srovnání s předchozí výrazně menší prostor. Tuto skutečnost lze přičítat zejména tomu, že v rámci ní popisované volební designy (Bordovo hlasování, schvalování, neomezené hlasování, omezené hlasování, kumulované hlasování a systém jednoho nepřenosného hlasu) reprezentují skupinu málo prozkoumaných a v praxi minimálně uplatňovaných designů. Nicméně jejich teoretický apel pro akademický výzkum opomenout nelze.

Zajímavostí je například odlišné pojetí neomezeného hlasování, které někteří odborníci řadí k většinovým technikám, autoři však argumentují, že většinový výstup u tohoto volebního systému nemůže být bezvýhradně garantován. Nemalelou pozornost věnují minimálně komentovanému systému omezeného hlasování, jehož občasnou úrodnost mezi jiné volební designy (alespoň v terminologii jiných autorů) vyvrací hypotetickým příkladem výpočtu mandátů a následnou komparací s obdobnými volebními systémy s poukázáním na zásadní rozdíly v mechanice. Největší prostor v rámci diskutované kapitoly je věnován systému jednoho nepřenosného hlasu (*Single Non-Transferable Vote*, SNTV) na příkladech Japonska (do roku 1993) a Afghánistánu. Diskuse nad možnostmi strategické koordinace uvnitř stran a možnou podporou lokálních alternativ uvnitř SNTV se v několika ohledech střetává s dalším volebním designem – kumulovaným hlasováním, kde právě možnost kumulovat hlasy poskytuje pobídky stranám, jak zvětšit své šance na úspěch.

Sedmá kapitola knihy pojednává o současně nejrozšířenějších technikách volební reprezentace, a to systémech poměrného

zastoupení. Postupně analyzuje rozmanité varianty listinných poměrných systémů, z hlediska klasifikace samotné nejednoznačné případy personalizovaných poměrných systémů, v závěru pak sleduje významné aspekty systému jednoho přenosného hlasu. Nutno podotknout, že obměna struktury této kapitole ve srovnání s předchozím vydáním publikaci velmi prospěla.

Ani avizovaná variabilita listinných poměrných systémů nikterak neohrozila přehledné a logicky strukturované pojetí této subkategorie. Rozdílné hodnoty nejdůležitějších proměnných těchto systémů (velikost volebního obvodu, užitá volební formule, existence a výše uzavírací klauzule, počet a charakter úrovní, na nichž probíhá distribuce mandátů) a jejich detailní zkoumání modifikovalo způsob uchopení, a současně zpřehlednilo vnitřně velmi diferencovanou subkategorii. Současně je třeba poznamenat, že se autoři neomezili pouze na analýzu optikou mezistranické dimenze, ale zohlednili i pohled samotného voliče a jednotlivých kandidátů ve vnitrostranické dimenzi, což dokumentuje zařazení podkapitoly věnující se charakteru kandidátních listin.

Odlíšné pozice (českých i zahraničních) vědců v otázce klasifikace personalizovaných poměrných systémů vedly autory k obsáhlé diskusi vysvětlující vlastní ne-souhlasné stanovisko s řazením německého, novozélandského, skotského či velšského volebního systému ke smíšeným formám. Na německém příkladu ilustrují, že pouhá skutečnost přítomnosti dvou složek – nominální a poměrné – v rámci jednoho volebního systému není dostačující podmínkou k označení volebního systému za smíšený. Klíčový je naproti tomu poměrný výstup, byť je proporcionalita narušována přítomností přesahujících mandátů odvislých od většinové složky.

Závěr kapitoly věnovaný volebním systémům spatřným obzvláště s politickými systémy zatíženými dědictvím britského impéria

detailně seznamuje s mechanikou systému jednoho přenosného hlasu (*Single Transferable Vote*, STV). V hodnocení účinků STV jsou autoři obdobně jako v případech některých semiproporčních technik spíše opatrní. A to s ohledem na silné zakotvení a interakci volebního systému se socio-politickým charakterem příslušné obce, resp. westminster-skou tradicí, která některé momenty strategického hlasování spíše potlačuje.

Následující, v pořadí osmá kapitola, se věnuje smíšeným volením systémům, jakožto poslednímu svébytnému typu klasifikace. Smíšené volební systémy zamýšlené jako ideální kombinace většinových a proporcčních technik představují z pohledu volebního inženýrství téma atraktivní a poměrně frekventované. Komplexní zpracování zohledňující komparativní pohled na vědecké diskuse doplněné aktuálními případovými studiemi však v české politologii minimálně do počátku 21. století absentovalo. Uvození tématu představením základních proměnných plynele přechází do (dnes již spíše překonané) diskuse nad svébytností kategorie smíšených volebních systémů. Stranou není ponechána ani polemika nad samotnou typologií smíšených systémů uzavřenou představením dvou aktuálně nejnosnějších typologií. Autoři v rámci vlastní klasifikace upřednostnili vývojově starší typologii Massicotteho a Blaise založenou na hodnocení výstupů volebního systému, což se odrazilo v rozdělení kapitoly na šest oddílů. První tři postihují smíšené volební systémy bez vzájemné závislosti jeho vnitřních složek (nezávislé kombinace) – tedy systémy typu koexistence, navrstvení a fúze, následující dva se věnují závislým kombinacím – korekci a podmíněnému systému, a poslední je věnován supersmíšenému volebnímu systému.

Závěr knihy je věnován vývoji volebního systému v českých zemích. Téma, které by svým rozsahem vydalo na vlastní monografii, (zkratkovitě) zachycuje momenty volby od období Svaté říše římské až k detailnějšímu

popisu stávajícího volebního systému, a to nejen na celostátní úrovni. Uvážíme-li, že se jedná o téma přehledové v rámci encyklopedicky zpracované publikace, jehož neznalost může být pro studenta či výzkumníka v oblasti politologie diskvalifikující, pak lze jeho zakomponování do publikace chápat. Na druhou stranu nelze zcela odsunout velmi odlišný způsob zpracování, který odráží spíše deskriptivní přístup. Přestože je struktura textu logická, její rozsah neumožňuje jít do hloubky některých problémů (např. diskuse o volební reformě v ČR). Uchopení obdobného tématu ve sborníku *Volby a stranické systémy* editorů Miroslava Nováka a Tomáše Lebedy je přinejmenším více informativní.

Součástí knihy je i podrobný encyklopedický přehled volebních systémů do dolních komor různých zemí světa s informacemi o jejich mechanice, která je oproti prvnímu vydání dále rozšířena. Knihu doplňuje bohatý seznam použité literatury, který přináší vodítko, kde hledat, pokud se chce čtenář některému z témat blíže věnovat, a také přehledný rejstřík.

Publikace prošla od prvního vydání několika velice pozitivními úpravami, a to od vylepšeného vzhledu, kvantitativní hutnosti

přes obsahové a kvalitativní změny až například po obohacení kolektivu autorů o Tomáše Lebedu, který v knize prezentuje svůj výzkum v oblasti poměrných volebních systémů. Publikace je velmi přínosná také tím, že nezkoumá problematiku volebních systémů izolovaně, ale v kontextu jejich případných účinků na stranické systémy a také v kontextu soudobých odborných debat.

Závěrem je však potřeba konstatovat, že v globálním měřítku je předkládaná kniha *Volební systémy* mnohem více než přehledem volebních systémů *per se*. Bezesporu představuje jednu z nejvýznamnějších politologických publikací, které byly v České republice vydány.

Řemeslně umně zpracovaná encyklopedie, resp. vysokoškolská učebnice přináší dostatečné množství dat v metodologicky jednoznačně uchopeném rámci a prezentuje základní stavební kámen pro studium volebních systémů. Z pohledu recenzentů je publikace vnímána jako skutečně odborné uvedení do problematiky volebních systémů a jejich účinků, které výrazně podněcuje kritické myšlení, nabízí nespočet témat k diskusi a otevírá cestu k dalším analýzám.

Adéla Pešková a Zuzana Řiháková
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity